

KIRKYAMA GELENEĞİ VE KULLANIM ALANLARI

TRAVEL TRADITION AND USAGE AREAS

Semra KILIÇ KARATAY *

* Dr. Öğretim Üyesi., Aksaray Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Resim -İş Öğretmenliği, TÜRKİYE,

E-mail: semra.kilic@hotmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0773-5021>

Geliş Tarihi: 6 Temmuz 2019; Kabul Tarihi: 28 Temmuz 2019

Received: 6 July 2019; Accepted: 28 July 2019

ÖZET

El Sanatları insanoğlu var olduğundan beri tabiat şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak, örtünmek ve korunmak amacı ile ilk örneklerini vermiş ve daha sonra gelişerek çevre şartlarına göre değişimler gösteren el sanatları, ortaya çıktığı toplumun duygularını, sanatsal beğenilerini ve kültürel özelliklerini yansıtır hale gelerek "geleneksel" vasfı kazanmıştır. Örneğin soğuktan korunmak amaçlı ve yer yaygısı olarak ortaya çıkan dokumalar zamanla sanata ve mesleğe dönüşmüştür.

Kırkyama sanatının ortaya çıkışı eski tarihlere dayanır. İhtiyaç doğrultusunda çeşitli kumaş parçalarının bir araya getirilerek ve değişik şekillerde desenler verilerek dikilmesi sonucunda yapılan bir el sanatıdır. Kırkyama el sanatımızda kumaş parçalarını uygun bir şekilde birleştirme ve yorganlama yöntemleri ile yapılmaktadır. Kırkyama işi yüzyıllar öncesinden ufak parça kumaşları değerlendirmek amacıyla kumaşların birleştirilmesiyle meydana çıkmış ve ortaya çıkarılan desenler ile emek isteyen bu iş zamanla bir sanata dönüşmüştür. Günümüzde patchwork halı olarak yaygındır. Kırk yama kumaş birleştirme tekniklerinin tümüdür. Yabancı bir isimle anılsa da kırkyama büyük annelerimizin elinde gelişen bir sanattır. İngilizce olarak belirtmek gerekirse "Patch" yama "work" iş demek "yama işi" anlamına gelmektedir.

Kırkyama sanatı farklı kumaş çeşitleri ile yapılabildiği için kullanım alanı oldukça geniştir. Kıyafet, çanta, şapka gibi tekstil ürünlerinde, nevresim, yastık, yatak örtüsü gibi ev tekstilinde hatta mobilya döşemelerinde dahi kullanılmaktadır. Kırkyama geleneğine dokuma halılarda katılmış patch work halı olarak adını duyurmuştur.

Yapılan çalışma ile kırkyama geleneği, kullanıldığı yerler ve örnekleri hakkında alan araştırması yapılmış, bilgi toplanılmış ve bu bilginin paylaşımı amaç edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırkyama, patchwork, el sanatı, kumaş, halı

ABSTRACT

Handicrafts have emerged due to natural conditions since human beings have existed. The handicrafts that gave the first examples to meet the needs of the people, to cover them and to protect them, and then show the changes according to the environmental conditions, have gained the "traditional" character by reflecting the feelings, artistic tastes and cultural characteristics of the society in which they emerged. For example, weavings which have emerged as ground spread have been transformed into art and profession.

The emergence of Kırkyama art is based on ancient histories. It is a handicraft made as a result of the sewing of various pieces of fabric in accordance with the needs and by giving various patterns. Kırkyama handmade fabric pieces in a convenient way to merge and quilt methods are made with. Kırkyama job was created by combining fabrics for the purpose of evaluating small pieces of fabrics centuries ago. Nowadays patchwork is common as carpet. Forty patches are all fabric joining techniques. Although it is referred to by a foreign name, the country is an art developed in the hands of our great mothers. In English, the demek patch "patch means" patch work İngilizce.

Since the quilting art can be made with different kinds of fabric, its usage area is quite wide. Textile products such as clothes, bags, hats, linens, pillows, bedspreads such as home textiles and even furniture are used even in the upholstery. She has made a name for herself as a patch work carpet with woven carpets.

The aim of this study is to gather information about the tradition of the country, the places where it is used and the examples and the purpose of sharing this knowledge.

Key Words: Kırkyama, patchwork, handicraft, fabric, carpet

GİRİŞ

El sanatlarında hep var olan ama son dönemler daha fazla ilgi gören el sanatlarımızdan birisi de kırkyama sanatıdır. Eskiyen veya yırtılan ürünlerin yeniden kullanılması amacıyla eskiyen veya yırtılan alana başka bir parça kumaş ile ek yapılması işlemine yama denmektedir. Yama işlemi önceleri fakir insanların kıyafetini uzun süre giyebilmek için yaptığı tamir işi iken zamanla sanat haline gelmiştir.

Fotoğraf 1. Yama örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Yama genelde kıyafetlerde, çuvallarda, çoraplar ve gün içinde sık kullanılan ürünlerin yıpranması veya eskimesi sonucu yapılırken, günümüzde moda olarak ya da yapan kişinin kendi tasarımlarıyla alakalı olarak isteğe bağlı yapılmaktadır.

Bugün günümüzde artık yama ihtiyaçtan değil yeni tasarım olarak yapılmaktadır. Günümüz teknolojisine de uyum sağlayabilmiştir. Örneğin öncesinde diki yapılarak parça

eklenirsen artık direk olarak farklı parçaların birleştirildiği hazır baskılı ürünler kullanılmaktadır.

Kırkyama işi yüzyıllar öncesinden ufak parça kumaşları değerlendirmek amacıyla kumaşların birleştirilmesiyle meydana çıkmış ve ortaya çıkarılan desenler ile emek isteyen bu iş zamanla bir sanata dönüşmüştür. Günümüzde patchwork halı olarak yaygındır. Kırk yama kumaş birleştirme tekniklerinin tümüdür. Yabancı bir isimle anılsa da kırkyama büyük annelerimizin elinde gelişen bir sanattır. İngilizce olarak belirtmek gerekirse “Patch” yama “work” iş demek “yama işi” anlamına gelmektedir.

Kırkpare el sanatının gelişmesindeki engellerin kaldırılmasında söz konusu zorlamaların aşılması; bu sanatın gündemde kalabilmesi için sosyo- ekonomik etkenler kadar, yeni bir moda olgusu olarak hobi kültürünce de onaylanması gerekmektedir. Artık kumaş parçalarının zıyan edilmeyip birbirine eklenmesiyle yapılan objeler, bugün sanatın tekniğini ve estetiğini miras alan ellerde yeniden şekillenerek modern yaşamın çağa yaraşır heyecanlarında haklı yerini alacaktır (Özpuat, 1994, s:38)

Kırkyama olarak üretilen ürünler örtü, giyim, battaniye, çanta, şapka gibi tekstil ürünlerinde, nevresim, yastık, yatak örtüsü gibi ev tekstilinde hatta mobilya döşemelerinde dahi kullanılmaktadır. Ancak günümüzde el dokumalarının yanısıra makine üretimi dokumalarında da kullanılmaktadır. Kırkyama geleneğine katılmış dokumalara patch work halı veya kilim olarak adını duyurmuştur.

Kırkparenin (Kırkyamanın) gelişmiş örnekleri Anadolu-da, Selçuklulara kadar uzanan geçme işi ile, diğeri de Osmanlı döneminde Bosna'nın Banyaluka yöresinin adını taşıyan bir el işi ile bilinmektedir. Osmanlı döneminde Banyaluka'da yapılmaya başlanan ve kentin adının verildiği bu el işi, uzunca bir süre sanat olarak icra edilmiştir (İzmer,2001,s:5)

Kırkyamanın kullanıldığı Alanlar

• Yatak örtüleri:

Genelde evde kalan kumaş parçalarını birleştirerek ya da yeni alınan kumaşları geometrik şekillerde kesip belli bir düzen içinde birleştirerek elde edilen örtüdür. Yatak boyuna uygun olarak dikilir. Bazen kare şeklinde olan parçalardan dikilirken bazen de dikdörtgen veya muska şekilleri tercih edilir. Kırkyama yaparken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta öncelikle yapmak istediğiniz modelin bir şablonunu çıkarmaktır. Daha sonra bu şablona göre kumaşlarınızı keserek istediğiniz renk kombinasyonuna göre dikilmektedir.

Fotoğraf 2. Yatak örtüsü örneği



(Kılıç Karatay,2017)

- **Dokumalar**

Dokumalarda kırkyama üç grupta incelenmektedir.

1. Anadolu Patchwork: Malzemesi yüzde yüz yün olup Anadolu'nun farklı bölgelerinden toplanarak, orijinallikinden bir şey kaybetmeden toplanan halıların parçalara ayrıldıktan sonra kırkyama tekniği ile birleştirilmesi sonucu elde edilen ürünlerdir (Kıymaz, 2017).

Fotoğraf 3. Anadolu Patchwork örneği



(Kılıç Karatay,2017)

2. Kilim Patchwork: Anadolu'nun farklı bölgelerden toplanan ve restorasyonu mümkün olmayacak durumda olan kilim dokumaların önce parçalara ayrılıp, sonra farklı parçaların birleştirilmesi ile elde edilen yaygı türüdür (Kıymaz, 2017).

Fotoğraf 4. Kilim Patchwork örneği



(Kılıç Karatay,2017)

3. Isparta Patchwork: Genellikle piyasa değeri kalmamış halı dokumalar olup özellikle Isparta ve Demirci yöresi halılarıdır. Bunlarda diğer Patchwork çeşitlerinde olduğu gibi parçalanıp sonra da birleştirilmektedir. Bu Patchwork türünün diğer türlerden ayıran tek özelliği ise dokumaların renklerinin yıkama yoluyla soldurarak yeniden farklı renklere boyanmasıdır(Arıdal, 2017).

Fotoğraf 5. Isparta Patchwork örneği



(Kılıç Karatay,2017)

El dokuması halı ve kilimlerin dışında ayrıca makine dokuması halılarda da kırkyama tekniği kullanılan örnekleri de vardır.

Dokumalarda Kırkyama İşlem Basamakları

- Pachwork çalışması için ilk olarak eski ve kullanılmayan halıları toplanır. Toplanan halılar ilk olarak toz çırpma makinesinde tozunu atana kadar iyice çırpılır(Kıymaz, 2017).
- Sonrasında toz çırpma makinelerinde tozları alındıktan sonra yıkama işlemi yapılmaktadır. Yıkama esnasında özellikle de Isparta Patchwork çalışması için hipo gibi beyazlatıcı kimyasallarla beyazlatılmaktadır (Şanlı, 2016).

Fotoğraf 6. Dokumaların yıkanması



(Kılıç Karatay,2016)

Fotoğraf 7. Dokumaların beyazlatılmış hali



(Kılıç Karatay,2016)

- Renkleri beyazlatılmış dokumalar kurumaları için yazın güneş ışığında, kışın ise atölyelerde tezgahlar üzerinde soba sıcaklığında kurutulmaktadır (Şanlı, 2016).

Fotoğraf 8. Beyazlatılmış halıların kurutma işlemi



(Kılıç Karatay,2016)

- Beyazlatılmış dokumalar sonrasında yeniden doğal boyar maddelerle yeniden renklendirilir (Karlier, 2016).

Fotoğraf 9. Renklendirilmiş dokuma örnekleri



(Kılıç Karatay,2016)

- Kurutma işleminden sonra bu dokumalar makas kullanılarak belli ebatlarda ve özellikle müşterinin talebi doğrultusunda eşit ölçülerde kesilir (Solak, 2016).

Fotoğraf 10. Pachwork parçaları



(Kılıç Karatay,2016)

- Parçaların etrafının sökülmesini engellemek için etraflarına ovarlok makinesinde ovarlak çekilmektedir. (Karlier, 2017).

Fotoğraf 11. Parçalara ovarlok çekilme işlemi



(Kılıç Karatay,2016)

- Bütün parçalar tamamlandıktan sonra her bir parça boyalı iplerle özel bir dikiş tekniği olan çoban dikişi tekniği kullanılarak bir birine tutturulup yeni bir ürün elde edilmektedir (Kıymaz, 2017).

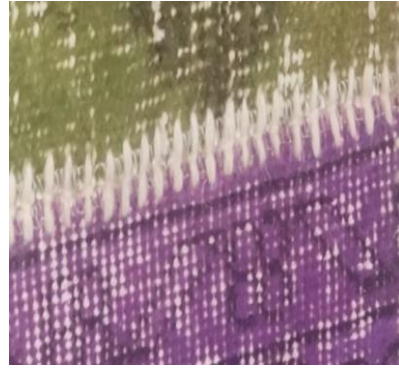
146

Fotoğraf 12. Çoban Dikişi Yapımı



(Kılıç Karatay,2016)

Fotoğraf 13. Çoban Dikişinden detay



(Kılıç Karatay,2016)

Bu ürünlerin en önemli özelliği fabrikasyon malzeme kullanılmayıp tamamıyla el emeği ürünlerin yeniden kullanıma hazırlanmasıdır. Eski dokumaların bu yöntemle yeniden kullanıma kazandırılması bugün günümüzde yeni iş alanlarının oluşmasına sebep olmuştur.

4. Kırkpare Bohça: sandık ve bohça geleneğine çok bağlı olan toplumumuzda zengin, fakir her evin birkaç yamalı bohçası bulunur. Çorapların parça kumaşların saklandığı bu bohça kare veya üçgen şeklinde düzenlenmiş olup sanki bir ressam tablosundan çok renklidir ve saraydan köye değin uzanan bir kültür olayıdır. (Tansuğ, 1991).

Aksaray ilinde ise kırkyama bohçalar genellikle sofraya bezi olarak veya yapılan çörek, börek veya pilav gibi pişmiş yiyeceklerin terlemeden yumuşaması amaçlı kullanılmaktadır.

Fotoğraf 14. Kırkpare bohça örneği



(Kılıç Karatay,2017)

5. Kırkyama Seccade: Üzerinde namaz kılmak amacı ile kumaş parçalarından yapılmış dikdörtgen şeklindeki ürünlerdir.

Fotoğraf 15. Seccade örneği



(Kılıç Karatay,2017)

147

6. Kırkpare Yastık: Kırkyamanın en çok kullanıldığı bir diğer alanda yastık yüzleridir. Genelde koltuk takımlarında koltuklara hem rahatlık hem de dekor kazandırma amaçlı konulan küçük yastık veya kırlentler yüzlerinde kare veya dikdörtgen yamalar görülmektedir. Bunun nedeni hem görseli zenginleştirmek hem de kırkyama geleneğini canlı tutmaktır.

Fotoğraf 16. Kırlent örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Fotoğraf 17. Yastık örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Battaniyeler: Genelde elde tığ ile örülüp daha sonra parçalar yine birbirine tığ ile birleştirilmiş bebek veya yetişkinlerin kullanılması yapılmaktadır. Battaniyelerde de birbirinden farklı renklerden oluşmuş desenli veya düz parçalar kullanılmıştır.

Fotoğraf 18. Battaniye örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Fotoğraf 19. Battaniye örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Kıyafetler: Günümüzde fabrikalarda üretilen kumaşlarda da kırkyama tekniğinde basılan kumaşlar görülmektedir. Bu kumaşlar ceket, şapka, şalvar ve etek vb ürünlerin dikilmesinde kullanılmaktadır. Yama öncesinde yırtık veya yırtılan yıpranan kumaşların ömrünü uzatıp kullanmak için yapılırsa da günümüzde giyim kuşamda farklı tasarımların oluşmasında önemli bir yeri vardır.

Fotoğraf 20. Etek örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Fotoğraf 21. Şalvar örneği



(Kılıç Karatay,2017)

Fotoğraf 22. Gömlek örneği



(Kılıç Karatay,2017)

8. Seramikler: İşlemeli seramiklerin uygulamalarında kullanılan üçüncü yöntem seramik parçalarının dikerek birleştirildiği, kırıkların iplerle, kumaşlarla bütünleştirilerek yeni bir biçime bürünmelerini sağlayan yöntemdir. Bu yöntemi uygulayarak eser veren sanatçılar, kırılmış, yıpranmış seramik parçalarını kumaş ya da tül ile kaplayıp parçaları ipin bağlayıcı, tamir edici, birleştirici özelliğinin ile bütünlemektedir. İngilizce patchwork olarak bilinen kırkyama tekniğinin seramik parçalarla uygulanması olarak açıklayabileceğimiz yöntem; atık, artık, bozuk, eski parçaların birleşmesiyle yeni formların oluşmasına olanak verir(Ağatekin, 2016, s:955).

Resim 1. Zoe Hillyard, patchwork Pottery



374x593(Ağatekin, 2016, s:956)

Resim 2. Zoe Hillyard, patchwork Pottery



374x593(Ağatekin, 2016, s:956)

SONUÇ

Genel olarak incelendiğinde kırkyama tekniğinin birçok alanda kullanıldığı görülmektedir. Kırkyama tekniği öncelikle tek yamayla başlamış daha sonraları yama sayısı arttıkça kırkyama ortaya çıkmıştır. Kırkyama zamanla el sanatlarımızdan olmuş ve gelişen teknoloji ile olumsuz etkilenmiştir.

Kıyafet, yastık, kırlent, örtü, battaniye, bohça, halı ve seramik gibi birçok alanda kırkyama tekniğini görmekteyiz. Bazılarında dikiş tekniği ile tutturma bazılarında hazır baskı tekniği bazılarında örme tekniği bazılarında ise tutturma tekniği ile kırkyama kullanılmıştır.

Son dönemlerde Aksaray İli Sultanhanı kasabasında patchwork yani kırkyama halıları çok büyük ilgi görmektedir. Özellikle de ilçenin halı üretim ve restorasyonunda dünyada ismini duyurma çabası içinde olması ve restorasyonda büyük ilerleme göstermesi kırkyama halılarında başarı kazanmasına neden olmuştur. Çünkü Sultanhanı halkı özellikle malzeme bulmakta zorluk çekmemektedir.

Halk eğitim ve diğer kurumlar tarafından açılan el sanatları kurslarında kırkyama kursu verilmekte ve evlerde bulunan atık veya işlev görmeyen ürünler kırkyama tekniği ile yeniden kullanıma hazır hale getirilmektedir.

Anadolu insanı el sanatlarında her zaman üretici bir toplum olmuştur. Ancak son zamanlarda gelişen teknoloji ve sanayi üretmekten çok tüketmeye yönelmiştir. Bu durum el sanatlarını olumsuz etkilemiştir. El sanatları ürünlerinin üretiminde malzeme değişimi doğaldan uzaklaşıp fabrikasyon ürünlere yönelik üretilen ürünlerin değerini düşürmüş hak edilen değerlerde de düşüş meydana gelmiştir.

Kırkyama sanatında da benzer sorunlar görülmektedir. El ile yapılan fabrikasyon basımı hazır baskı ürünler almıştır. Maliyeti ve el emeği değeri göz önüne alındığında bu el emeği olmayan ürünler bütçeye daha uygun görülüp tercih edilmektedir.

Kırkyama ve diğer el sanatlarımızın devamının sağlanabilmesi için seminerler, kurslar ve halka açık oturumlar yapılmalıdır. El emeği ile sanatlarımız hem sağlıklı hem de kültür kimliğimizin belgeleri olarak gelecek nesillere kalması için gençlerimizin teşvik edilmesi hususunda gerekli çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AĞATEKİN, E., İşlemeli Seramikler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Eylül 2016- 20
- İMER, Z., Geleneksel El Sanatlarımızdan Kırkpare / Parça Birleştirme (*Patchwork*), 2001, Ankara
- ÖZPULAT, F., Geleneksel Kültürümüzde Kırkpare, Tekstil ve Mühendis Yayınları, cilt:8, Sayı:45-46, 1994
- TANSUĞ, S., Antik- Dekor, Sayı: 11,1991

Sözlü görüşmeler

- ARIDAL, M., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 10 Nisan 2017
- BÖGE, B., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 12 Aralık 2016
- KARLIER, A., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 07 Aralık 2016
- SOLAK, F., Sultanhanı Belediye Başkanı, Sözlü Görüşme,07 Aralık 2016
- SOLAK, R., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 12 Aralık 2016
- ŞANLI, A., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 07 Aralık 2016
- ŞANLI, A., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 07 Aralık 2016
- YUMUŞAK, H., Restorasyon Ustası, Sözlü Görüşme, 12 Aralık 2016
- KIYMAZ, H., Patchwork Ustası, Sözlü Görüşme, 10 Nisan 2017
- KIYMAZ, Ü., Çoban dikiş Ustası, Sözlü Görüşme, 10 Nisan 2017